

De terreur van het leuk

Hans Bogaert

Essay geschreven in opdracht van internationaal literatuurhuis Passa Porta, ter gelegenheid van Ecopolis, 'Digital together', Kaaithheater, 8 oktober 2017

Op een avond afgelopen zomer, Ardens fris en nevelig, bevond ik me in een halve cirkel vrienden rond een kampvuur, starend in de vlammen met een fascinatie die aan iets oermenselijks wordt toegeschreven, toen een mobiele telefoon een geluid maakte dat ik nooit eerder had gehoord. Het klonk zowaar vreemd in deze offline bossen, waar onze roedel zich aan de oevers van de Semois had voorgenomen een weekend lang geen geluiden te horen of beelden te zien die niet van natuurlijke bronnen afkomstig waren.

Omdat mijn dagen er grotendeels uit bestaan naar een beeldscherm te turen, had ook ik besloten zo ver mogelijk uit het bereik van de digitale tentakels te blijven. Een mens vergeet soms de nood om af en toe eens in de verte te kunnen kijken.

Slaves to the algorithm

Het schrijverschap is, enkele uitzonderingen daargelaten, al lang geen analoge ambacht meer. Behalve voor het krabbelen van wat korte notities is het haast ondenkbaar om enkel nog de pen ter hand te nemen. We zijn bricoleurs van de knip-en-plak-generatie, eenvoudig te ontmaskeren door linguïstische en plagiataire software als we het in ons hoofd halen slim te stelen of onder een pseudoniem te opereren. Met een sleep van de muis struinen we door de straten van Berlijn achter de auto van Google Streetview aan, een simpele zoekopdracht vertelt of iemand de titel 'slaves to the algorithm' al heeft bedacht (ja dus), en een technische zinsverbijstering van onze laptop kan ervoor zorgen dat we tot afgrondelijke wanhoop de hele reutemeteut zomaar kwijt zijn.

Behalve de tweestrijd met het hoofd is de daad van het schrijven nog steeds een solitaire bezigheid, maar alles wat er rond cirkelt als planeten rond een zon, is bij voorkeur zo dicht mogelijk bevolkt. Het boek wordt uiteindelijk het collectieve bezit van de lezers, die in het digitale tijdperk steeds zichtbaarder zijn geworden en dus zijn blootgesteld aan de consumentistische krachten van het web. Met de nieuwe digitale toepassingen gelooft men nog steeds het nieuwe heil te hebben gevonden. Onlangs ontving ik van mijn uitgeverij een brief waarin men mijn toestemming vroeg om mijn digitale eerstgeborene te exploiteren via een nieuw Nederlands abonnementsmodel voor e-books. Dat model zou de lezer toestaan een onbeperkt aantal e-boeken te lezen tegen een vast maandelijks bedrag. Spotify voor boeken dus, met een onduidelijk financieel stelsel waarbij de grootverdieners nog meer lijken te verdienen en kleine garnalen de bodem moeten blijven afspeuren. Prima strategie natuurlijk om zicht, en dus greep, te krijgen op een amorfe massa lezers. Zonde dat mijn debuut geen data zal genereren.

Op basis van diens digitale voetsporen gooit eender wie die zich op de golven van het net beweegt onbewust allerlei gegevens te grabbel waar adverteerders en beursspelers mee aan de haal gaan. Niet zo lang geleden legde iemand die beter met cijfers en exacte wetenschappen uit de voeten kan me uit welke plaats de gewone sterveling precies in de structuren van het web inneemt. Op zijn notitieblaadje tekende hij driftig een duizelingwekkend aantal pijltjes in de richting van een balpenmanneltje dat mijn naam had gekregen – de gewone sterveling waarvan sprake. Ik was al niet goedgelovig, toch niet wat mijn consumentenschap betreft, maar dat zoveel grijpgrage partijen me voortdurend aanwezen tijdens mijn achteloze tochtjes op het web, vond ik verbazingwekkend. Geniaal weliswaar, maar op een zorgwekkende manier. Op basis van ons digitale leven, dat als een bandrecordertje met ons meeloopt, pretendeert men beter te weten wat we willen dan wijzelf. Een oogkleppen algoritme zorgt ervoor dat we voorgeschoteld krijgen wat we willen zien of geacht worden te willen zien op basis van onze zoekhistoriek. Wat zijn we in zo'n protectionistische omgeving anders dan hypermoderne cyberslaven die zich in de illusie van vrijheid wanen?

Waarom dacht ik daar aan de kronkels van de Semois overigens dat dat hele computerpark iets is waar ik van verlost moest zien te geraken? We schijnen er stress van te krijgen, worden er zelfs ongelukkig van, alsof het iets is wat we zelf nog niet helemaal begrijpen en waaraan we onszelf niet kunnen adapteren. We blijken te onhandig om met de snel veranderde technologie om te gaan. We gaan collectief de strijd aan met digitalitis, plegen massaal 2.0 zelfmoord, zijn samen slachtoffers van het stockholm syndroom van de smartphone.

Bijsluiter

De mildheid gebiedt te zeggen dat, ondanks zijn duivelse genialiteit, het systeem ook tot goedheid in staat is. ‘Hoe we ons informeren, kennis delen, actievoeren, vriendschappen sluiten, daten, werken en gamen, we doen het steeds meer digitaal,’ zo staat in de bijsluiter van deze editie van Ecopolis. Dat klopt natuurlijk. Maar *waarom* doen we dat? Uiteraard omdat er zich nieuwe mogelijkheden aandienen, veelal geïnstigeerd door de beperkingen van de analoge wereld. Het nieuws is kakelvers, ook datgene wat weleens wordt verwaarloosd door de mainstream media, er is ruimte voor verdieping op talloze nieuwssites, gesloten gemeenschappen worden opengegooid, minderheden worden opeens zichtbaar, mensen vinden elkaar terug alsof het internet een ijzeren gordijn heeft opengegooid, blinden vinden hun ogen op elk moment van de dag bij vrijwilligers van over de hele wereld, vluchtelingen worden gesteund omdat er voor hen online wordt opgeroepen, geefpleinen schieten als paddestoelen uit de grond, apps vertellen op basis van het Wikipedia-model welke producten gezond en ecologisch verantwoord zijn omdat een regering nalaat dat voor haar burgers te doen.

Laat mij echter niet te lyrisch worden. De digitale collectiviteit bestaat volgens mij niet of nauwelijks zonder haar lijfelijke verwekkers, en die dienen niet altijd het algemeen belang. Fascisten organiseren zich op het net, jihadi's doen hetzelfde, pedoseksuelen verlekken zich in de donkere krochten van het darkweb. De samenhang die men op het internet creëert is bij wijlen slechts een *common ground* voor persoonlijke driften of compensatieneigingen waarvan niet altijd even veel goeds te verwachten valt. Als het web een vergaarbak van onuitgespatte driften is, in hoeverre worden die dan ook weer teruggekaatst naar de echte wereld? De georganiseerde fascisten vinden hun weg terug naar de straat, jihadi's slaan toe, verknipte gamers praktiseren hun *shooting skills* op school, de voortschrijdende pornificatie zorgt voor een al even verknipt beeld op lichamen en seks, enzovoort enzoverder. Alsof we buiten in de modder zijn gaan ravotten en met vuile voeten het huis weer binnenkomen.

Ik heb geen vertrouwen in de digitale gemeenschap als entiteit op zich, ze lijkt meer op een hulpstuk voor de mensen die we zijn, met lichamen, gedachten en verwarringen die te onnozel zijn voor binaire codes. Ik geloof daarentegen in de illusie van de digitale samenhang, het digitale ‘wij’ dat we zouden willen zijn, kunnen zijn misschien, maar *niét* zijn.

Maandagliefde

De sociale media, die halve religie, doen een mens zich afvragen of dat ‘wij’ niet louter ‘een gemeenschap van authentieke ikken’ is, zoals P.F. Thomése het verwoordde in zijn essay ‘Hoe bevrijden wij ons van onszelf?’¹ De sociale media zetten plexiglas voor onszelf als voor curiositeiten in de dierentuin waar we doelloos langskuieren, even blijven staan en weer doorwandelen. Ze vormen een barrière die onze schroom wegneemt om vuiligheid van 140 tekens te spuien of te veel van onszelf aan te onthullen. Maar vraag ons niet even mondig en assertief te zijn als we daar in levenden lijve mee worden geconfronteerd, want oh nee, wij waren het niet zelf die ageerden, maar slechts de afspiegelingen die we op het internet van onszelf hebben gemaakt.

De vluchtigheid, de beperking van tekens en context, de algoritmisch gefilterde tegenstemmen, de eenzijdige maakbaarheid en de afwezigheid van enige redactie resulteren in een onbetrouwbare constructie van het ik, waarover dat ‘ik’ het liefst zo veel mogelijk controle houdt. Prikkelend natuurlijk voor iemand die zich met illusoire constructies bezighoudt, maar ook ik dien mijn publieke imago te onderhouden en te beheren. Het gebeurt wel eens – we moeten daar niet moeilijk over doen – dat ik mijn naam door de zoekmachine haal en vervolgens de drang moet onderdrukken mijn naamgenoten aan te schrijven (te weten: de voorzitter van CD&V Merksem, een medewerker van het jongerenpastoraal van het bisdom Brugge en een wielrenner bij het Ronald McDonald Kinderfonds); of ze alsjeblieft mijn online imago niet willen beïnvloeden met hun wederwaardigheden, die vanwege de naamsverwarring wel eens per abuis aan mezelf zouden kunnen worden toegeschreven. Een van hen heeft overigens de domeinnaam hansbogaert.be weggekaapt, wat mij noopt tot de aanschaf van de variant tweedehansbogaert.be, die als geluk bij een ongeluk alsnog eventuele verdwaalde vintagejagers naar mijn afzetmarkt kan lokken.

Arrogantie en ijdelheid, ze zijn het welig tierend onkruid op de sociodigitale vlaktes. Van collectivisme kan volgens Thomése dan ook weinig sprake zijn, hij heeft het over ‘de definitieve ontketening van het individu’. Of dat waar is, daar kunnen we stellig over zijn: ik weet het niet. Zijn we werkelijk nog individualistischer geworden dan in de individualistische periode waarin we al vertoefden? Dat zou een intensievere versie van onszelf moeten impliceren, een die niet enkel aan zichzelf

¹ P.F. Thomése schreef deze tekst voor het Passa Porta Festival 2017.
Zie www.passaporta.be/auteursteksten

denkt, maar ook meer zichzelf is, volgens mij een paradox in een context die bewogen wordt door algoritmes. Een individu dat gestuurd wordt kan nooit zuiver zichzelf zijn.

We vermarkten onszelf, creëren het imago van de goden die we in het diepste van onze gedachten allemaal willen zijn. We bouwen kerkjes ter ere van onszelf, waarrond discipelen zich verzamelen en massaal duimpjes en hartjes offeren. We willen echter niet goed zijn, maar leuk en gelukkig. Al die imago's mogen weliswaar niet langer duren dan een scroll, een halve minuut of honderdveertig tekens, en blinken bijgevolg uit in oppervlakkigheid, een broeinest van simplisme en populisme. Alsof we reclameproducten zijn geworden, woedt de terreur van het leuk door de onderschriften, liefst volgepropt met zoveel mogelijk hashtags en samenstellingen met 'geluk' of 'liefde'. Een foto aan zee? Golvengeluk. Een selfie met een slaapdrongen kop bij de schuimende ochtendkoffie? Maandagliefde. En zich dan maar laten jonassen met hartjes, duimpjes en nieuwe volgers. Tegenstemmen blijven uit, en als ze toch opduiken gaan de parochianen er als antilichamen op tekeer. Pas sinds kort is er ook een nukkige emoji, niet om staatssecretarissen van migratie verwijten te kunnen maken over hardvochtigheid, populisme of zeepsmoelentrekkerij, maar om diens gedeelde verontwaardiging bij te vallen. Binnen de tuinmuren van het kerkje is geen plaats voor dissidenten. Mensen willen niet begrijpen, maar begrepen worden.

De viering van het ik

De viering van het ik zou maar een dooie boel zijn zonder de aanwezigheid van anderen. *Het zelf kan pas zijn dankzij de ander.* (#inspirationalquote.) Levinas heeft dat geschreven, denk ik – de gifjes op het internet nemen het niet altijd even nauw met de heuristiek. Maar waarom zou iemand überhaupt naar het feestje willen komen? Misschien prikkelt de toegenomen kracht van de maakbaarheid, van het beeld en het verhaal, die een fantasma ophangt van een groots en meeslepend leven, wat de meesten onder ons ontberen. Of die prikkeling een goede zaak is, daar kunnen we nog altijd stellig over zijn: ik betwijfel het.

Dat de illusie aan gewicht wint, doet mijn schrijvershand enigszins ballen, maar, geloof me, om het trumpiaans te zeggen, het verhaal is vaak onwaar, bedrieglijk, een indoctrinatie van de gedachten van de ontvanger. Waar het voornamelijk toe leidt is gedrum en ellebogenwerk van om ter mooiste filters, om ter luidst geroep en om ter eerst gedeel. Misschien is dat het nieuwe 'wij': de digitale interactie van individuen die hun plaats trachten op te eisen in een overbelichte wereld die niet bestaat, maar die voortdurend door de ander wordt gelegitimeerd.

Waar dat volgens de natuurwetten altijd andersom is geweest, staat het collectief opeens ten dienste van het individu. In een interview met *De Morgen* laat Prix Goncourt-winnares Leïla Slimani er geen twijfel over bestaan: ‘Je bent slechts in schijn met de ander verbonden. Maar vergeet niet dat de blik van de ander heel onbarmhartig is. Er is een regelrechte competitie om het grootste geluk.’ Slimani benadert het digitale universum daarmee als een hyperindividualistische schijngemeenschap die door haar massale opbod eenzaamheid en rusteloosheid in de hand werkt. Door haar onverminderde veranderlijkheid verwordt die schijngemeenschap tot een collectief waarmee je voortdurend de band dreigt te verliezen.

Natuurlijk loopt niet iedereen mee in de wapenwedloop. Zo ook bij ons, in ons collectiefje van een halve cirkel rond het Ardense kampvuur, waar een weekendlange interactie stilaan haar einde naderde. Af en toe had iemand zich eraan onttrokken door een boek te gaan lezen, geregeld opkijkend en flarden opvangend van de conversaties van de anderen, of iemand logde volledig uit en ging een wandeling maken door de met verse bramen gevulde bossen.

Het bleek *mijn* gsm te zijn die had gerinkeld. Kort voordien had ik een app geïnstalleerd waarmee je blinden en slechtzienden middels een videogesprek kan helpen de juiste trui uit te kiezen of te bepalen of de melk de houdbaarheidsdatum heeft overschreden. Voor het eerst had een blinde mijn ogen verzocht, maar ik was te laat. Ik was doof gebleven voor de mij onbekende beltoon die de app automatisch was toegewezen. Het kon weken duren voor je je eerste verzoek ontving, had men mij bij installatie gemeld, en toen het zover was had ik het gemist, een zeldzaam moment waarop ik misschien iets had bijgedragen tot het schijncollectief.

Welk nieuws wordt op dit moment weer meteen oud, dacht ik nog toen ik mijn gsm uitklikte, wat hadden mijn naamgenoten weer uitgevreten en was de hond van de burens al dood? Ik liet de onbenulligheid varen, stopte mijn gijzelnemer weer ver weg en staarde met mijn in zwijgzaamheid verbonden roedel in het vuur, waarvan de beheersing door de mens in zekere zin het allerbegin van dit alles was.